

مروری بر مقالات برنامه درسی فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان

علیرضا صادقی^۱، سیده بتول حسینی^۲، علی اکبر خسروی بابادی^۳، مهدی دواپی^۴

^۱ دانشجوی مطالعات برنامه درسی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبائی تهران، ایران (نویسنده مسئول)

^۲ دانشجوی دکتری رشته برنامه ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

^۳ دانشیار گروه تربیت و مشاوره، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

^۴ استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

چکیده

هدف از این مقاله مروری بر مقالات برنامه درسی فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان می باشد. تکیه نمودن به برنامه درسی رسمی و محدود نمودن دانشجویان تنها به فعالیت های رسمی راه به جایی نخواهد برد و تاثیر برنامه های غیر رسمی و نقش آن، تحت عنوان برنامه درسی فوق برنامه، می تواند با ایجاد محیطی شاد، پویا و سازنده، دانشجویان را برای آینده ای روشن آماده سازد. برنامه درسی فوق برنامه به عنوان مکمل برنامه درسی رسمی شناخته شده و در ساعات خارج از کلاس درس رسمی اجرا می گردد و موجب ارتقاء علمی و فرهنگی دانشجویان است. این تحقیق، ابتدا نیم نگاهی به فوق برنامه و دانشگاه فرهنگیان دارد و سپس به روش مروری مقالات مرتبط با برنامه درسی فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان را بررسی نموده و به بیان اهمیت و ضرورت تحقیق مورد نظر اشاره می کند و در پایان نتیجه جامعی از مطالعات انجام شده ارائه می دهد. با توجه مرور مقالات و بررسی مطالعات و پژوهش های انجام شده در زمینه برنامه درسی فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان، این نتایج بدست آمده است: نگاه وزارت آموزش و پرورش باید به این نکته معطوف گردد که فعالیت های فوق برنامه یکی از بهترین، جذاب ترین و غیرمستقیم ترین روش های پرورش تربیت نسل جوان معلمان است. بدون شک این قبیل فعالیت ها بیشتر از برنامه کلاس درس در رشد دانشجویان موثر بوده و بر دانشگاه فرهنگیان واجب است تا در راستای این مهم وارد عرصه شده و زمینه های اجرایی این فرایند را فراهم بیاورد.

واژه های کلیدی: روش مروری، برنامه درسی، فوق برنامه، دانشگاه فرهنگیان.

مقدمه:

پس از نظام آموزش و پرورش، دانشگاه مهم ترین ابزار برای انتقال ارزش ها و هنجارها به نسل جوان و پیشرفت و توسعه ی جامعه به شکل صحیح می باشد. دانشگاه به عنوان محور عقلانیت جوامع، وظیفه ی خطیر انتقال، بازسازی و ارتقای فرهنگ جامعه را نیز بر عهده دارد (عمیدی مظاهری، کرباسی و مصطفوی دارانی، ۱۳۹۰). از بین مؤسسات آموزش عالی، دانشگاه فرهنگیان نقشی متفاوت از سایرین به عهده دارد؛ ارتقاء شایستگی های عمومی دانشجویان برای تربیت شهروندان تحصیل کرده دانشگاهی از یک طرف و فراهم نمودن زمینه دست یابی دانشجویان، خود به شایستگی و صلاحیت های حرفه ای معلمی از سوی دیگر، جایگاه این دانشگاه را در جامعه به خوبی نشان می دهد، لذا می توان این دانشگاه را از جمله حساس ترین و مهم ترین مؤلفه های نظام تعلیم و تربیت دانست، چرا که موفقیت و عدم موفقیت در ایجاد تحول در نظام آموزشی، منوط به ایجاد توانمندی ها و قابلیت های حرفه ای لازم در معلمان است که به واقع مجریان اصلی برنامه ها در محیط واقعی تعلیم و تربیت هستند (الماسی، زارعی زوارکی، نیلی و دلاور، ۱۳۹۶).

مراکز تربیت معلم که هم اکنون در کشورمان به نام دانشگاه فرهنگیان تغییر نام داده است، وظیفه تامین نیروی انسانی مورد نیاز آموزش و پرورش را در جایگاه معلم بر عهده دارد. دانشگاه فرهنگیان متشکل از مراکزی است که برای تامین، تربیت و توانمند سازی منابع انسانی وزارت آموزش و پرورش شکل گرفته و پیشرو در آموزش، پژوهش، تولید و ترویج علم نافع مورد نیاز آموزش و پرورش است. این دانشگاه وابسته به وزارت آموزش و پرورش بوده و مطابق با اساسنامه آن دانشگاه، تابع مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، ضوابط و مقررات وزارتین آموزش و پرورش و علوم، تحقیقات و فناوری اداره می شود (اساسنامه دانشگاه فرهنگیان، ۱۳۹۰). تربیت معلم یکی از نهادهای مهم آموزش و پرورش هر جامعه است که در آن معلمان مورد نیاز دوره های مختلف تحصیلی تربیت می شوند، معلمانی که نقطه آغاز هر تحول آموزشی و پرورشی اند و قادرند با دانش و مهارتی که کسب کرده اند چهره سازمان آموزشی کشور را دگرگون سازند و فضای مدارس را به فضای محبت، رشد و بالندگی روح افزا و لذت بخش مبدل کنند و با انتقال عناصر فرهنگی به نسل نواخته و اعمال روش های مناسب تربیتی، موجبات رشد شخصیت کودکان و نوجوانان را فراهم سازند و در برخی از کشورهای جهان برای تربیت معلم سیاست های نوینی طراحی گردیده است که منجر به نتایج مطلوب و تغییر کشور از حالت فقر و عقب ماندگی به سوی کشوری پیشرو شده است (کوشی و سلطانی، ۱۳۹۷).

از آنجایی که بهبود کیفیت برنامه های آموزشی همیشه مورد توجه و دقت دست اندکاران و سیاست گذاران و نظریه پردازان آموزش و پرورش است، برنامه درسی تربیت معلم را می توان از جمله حساس ترین و مهم ترین مولفه نظام های تعلیم و تربیت دانست، چرا که موفقیت و عدم موفقیت در ایجاد تحول در نظام های آموزشی، منوط به توانمندی ها و قابلیت های حرفه ای معلمانی است که مجریان اصلی برنامه های آموزشی در محیط واقعی هستند (امراه و حکیم زاده، ۱۳۹۳). به عبارت دیگر، دانش، توانش و نگرش معلمان بستگی زیادی به قابلیت هایی دارد که در مراکز تربیت معلم در قالب برنامه های درسی به آن نائل شده اند (شریفی نجف آبادی، ۱۳۹۷). یکی از اهداف رسمی برنامه های درسی غیر رسمی دانشگاه فرهنگیان، زمینه سازی و معرفی دانشجو معلمانی است که در این حوزه توانمندی لازم را داشته و آن را ظهور و بروز می دهند. بر این پایه، بخشی عمده از تمامی فرآیند برنامه ریزی و اجرای برنامه های درسی غیر رسمی، توانمندسازی و کمک به ظهور قدرت تخیل و خلاقیت مخاطبان و یادگیرندگان است (مزینانی، موسی پور و فلاحی، ۱۳۹۶).

بدون تردید هدف از اجرای برنامه های درسی و آموزشی در مراکز تربیت معلم، کمک به هدایت رشد دانشجویان در جهت احراز صلاحیت ها و مهارت های مورد نیاز معلمی است. فعالیت های فوق برنامه می تواند مکمل و تسهیل کننده جریان رشد آنان باشد با توجه به این که برنامه ریزی فعالیت های فوق بر اساس نیازسنجی و مطالعه جامعه، یادگیرنده ها و دانش تخصصی، پیش بینی و به اجرا در می آید و بهره وری از عنصر زمان نیز در برنامه ریزی ها مورد توجه قرار می گیرد (عشیری و حسن پور بریجانی، ۱۳۹۴). بدیهی است فعالیت های آموزشی و پژوهشی رایج دانشگاه ها و انتظاراتی که در این قالب ها از دانشجویان وجود دارد، نمی تواند راهگشای ما برای دستیابی به تمامی جنبه های رشد باشد، بلکه در کنار این ها، یک فعالیت، نگرش و

بعد دیگر نیز لازم می آید که به طور قطع، همان فعالیت های فرهنگی دانشجویان است (نیستانی و رامشگر، ۱۳۹۲). پژوهش حاضر با هدف مطالعه جایگاه برنامه درسی فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان انجام شده و سوالی که در اینجا قابل طرح و بررسی است، عبارت است از: چه فعالیت ها و برنامه هایی باید مد نظر برنامه ریزان قرار گیرد؟ با توجه به موضوع پژوهش مورد نظر و یافت نشدن پژوهشی مروری در این زمینه، محقق برآنست تا به مرور مطالعات انجام شده در این زمینه بپردازد و برای روشن شدن موضوع، ابتدا به تبیین موضوع و سپس به طرح مسئله و بسط آن پرداخته و در نهایت به جمع بندی نتایج بحث خواهد پرداخت.

فوق برنامه:

در مفاهیم یا تعاریف فعالیت های فوق برنامه محدودیت ها و اختلاف نظرهایی به چشم می خورد. برخی آن را با بینش فرض بدیهی بودن تعریف و جایگاه آن را مطرح می سازند و برخی این مفهوم را با توجه به اثرات مثبت آن مورد بررسی قرار می دهند و تعدادی نیز به مصادیق فعالیت ها از جمله ورزش کردن، شرکت در انجمن های دواطلبانه دانشجویی، و فعالیت در مجلات و روزنامه ها و سالنامه های دانشجویی و فعالیت هایی از این قبیل اشاره می نمایند (بارنت، ۲۰۰۷؛ شانون، ۲۰۰۶).^۱ ولی به هر حال لازم است چارچوبی با شیوه های مختلف از جمله توجه به تعاریف و طبقه بندی های پیشینیان برای هر مفهوم از جمله فعالیت های فوق برنامه در نظر گرفته شود (آدامز، ۲۰۰۲). بازبینی مقدماتی از آنان نشان می دهد که بین تعاریف و مصادیق ارائه شده ناسازگاری وجود دارد و همین امر خود مانع سنجش و ارزیابی فعالیت های مربوطه می گردد. به طور مثال در برخی طبقه بندی ها، مطالعه کتاب بخشی از فعالیت های فوق برنامه است و در برخی دیگر آن را جزء این طبقه قرار نمی دهند (ماک گها و فیزپاتریک، ۲۰۱۰).^۴

برخی از محققان فعالیت های فوق برنامه را مترادف با "تلاش های غیر آکادمیک" (شیا، ۲۰۰۵، ص ۷۶). یا "تجارب خارج از کلاس" (نلسون و همکاران، ۲۰۰۲، ص ۲۷) می دانند. اصطلاح فعالیت های فوق برنامه به هر فعالیتی که بیرون از برنامه های آموزشی منظم و باقاعده دانشگاه رخ می دهد، اشاره می کند و این فعالیت ها دواطلبانه هستند و دانشجویان درجه و نمره ای را به سبب مشارکت در آنها کسب نمی کنند (هولوی، ۲۰۰۰). این فعالیت ها گر چه در خارج از ساعت کلاسی است اما در موقعیت دانشگاهی ارائه می شوند (پوزنر، ۲۰۰۳).^۸

تعریف فعالیت های فوق برنامه درسی گاهی بر اساس تمایز آن از برنامه درسی رسمی انجام می شود. فوق برنامه عبارت از برنامه ها و فعالیت هایی است که الزاما وابسته و پیوسته به برنامه درسی تجویزی نبوده و از ساختاری باز و تعیین نایافته برخوردارند (مهر محمدی، ۱۳۸۶). پوزنر فعالیت های فوق برنامه را یک برنامه ی درسی می داند و معتقد است برنامه درسی فوق برنامه تمام تجربیات برنامه ریزی شده ی خارج از موضوعات درسی را در بردارد. این تقابل با برنامه درسی رسمی به

^۱Barnett

^۲Shannon

^۳Adams

^۴McGaha and Fitzpatrick

^۵Chia

^۶Nelson et al

^۷Holloway

^۸posner

موجب این است که فوق برنامه ماهیتی داوطلبانه دارد و پاسخی به منافع دانش آموز است. این نوع برنامه درسی پنهان نیست اما به شکل آشکار و رسمی هم اعلام نمی شود و یا تحت عنوان تجربه مدرسه ای عنوان می گردد. اگرچه ظاهراً نسبت به برنامه درسی رسمی اهمیت کمتری دارد، اما در بسیاری از روش ها مورد توجه زیادی قرار گرفته است (پوزنر، ۲۰۰۳). فعالیت فوق برنامه درسی، فعالیتی است که به منظور حفظ انگیزه و ایجاد چالش در یادگیرنده به منظور تجربه در فضای آزاد و در عین حال مرتبط با موضوعات درسی طراحی می شود. دامنه ای که برای فعالیت های فوق برنامه در نظر گرفته می شود از مدرسه تا فضای بیرون مدرسه است. فعالیت های فوق برنامه را الزاماً معلم طراحی نمی کند اما معلم می تواند به عنوان عامل اصلی و محوری در طراحی فعالیت های فوق برنامه درسی نقش داشته باشد (سلیمی به نقل از: حاجی آقالو و همکاران، ۱۳۸۲). و در نهایت، منظور از فعالیت های فوق برنامه فرصت هایی است که انسان مسئولیت پذیر هیچگونه مسئولیت و سر و کار موظفی را به عهده ندارد و همه چیز در اختیار او می باشد تا با میل و رغبت خودش به برنامه خاصی بپردازد (درویشی، صید محمدی، درویشی، ۱۳۹۴).

اهمیت و ضرورت پژوهش:

اهمیت فعالیت های مکمل و فوق برنامه را ابتدا باید به جهت اهمیت و نقش این نوع برنامه ها در جهت اصلاح یا رفع نواقص و نارسایی های برنامه های درسی نظام تربیتی جستجو کرد. یکی از مأموریت های دیگر این نوع برنامه ها گسترش مرزهای دانش و یادگیری از طریق لحاظ کردن رویکردهایی چون یادگیری در بستر جامعه و نیز توسعه مهارت های زندگی است. این فعالیت ها فراگیران را به عنوان یک محقق به کنکاش و کشف مفاهیم سوق داده و کاستی های موجود را جبران کرده و موجب تقویت تفکر و تعقل آن ها می شود. همین طور موجب می شود آموزش از انتقال صرف و یک سویه و معمول اطلاعات خارج شده و افراد را به فضایی علمی و تحقیقی رهنمون کرده و شادابی را به ارمغان آورد. در کنار این موارد، استحکام روابط میان مدرس و فراگیر و تقویت روحیه اعتماد به نفس، هم زیستی، تحمل آراء دیگران، توسعه سعه صدر و سلامت جسمی و روانی از آثار دیگر اجرای این نوع برنامه هاست (صادقی و بهمن آبادی، ۱۳۹۷).

در تبیین اهمیت فعالیت های فوق برنامه باید اشاره کرد که مکمل فعالیت های رسمی می باشند و بدون آنها برنامه های رسمی ناقص مانده و قادر نخواهد بود رشد همه جانبه ی شاگردان را تضمین کند (کریمی، ۱۳۸۴). فعالیت های فوق برنامه به لحاظ برخورداری از ویژگی های متعدد از جمله پرورش حیطه عاطفی، تسهیل رشد اجتماعی، اخلاقی، همچنین تاکید بر بهداشت روانی و بدنی می تواند زمینه پرورش همه جانبه فرد را فراهم آورند (عارفی و شفاعی بجستانی، ۱۳۹۰). برنامه درسی فوق برنامه سبب برقراری ارتباط بیشتر دانشجویان با واقعیت های عینی می شود. این امر به آنها کمک می کند تا مهارت هایی را که برای داشتن عملکرد کارآمدتر در بازار کار به آن ها نیاز دارند، کسب کنند (میراگایا و همکاران، ۲۰۱۸). از این رو، بی تردید بهبود کیفیت فعالیت های فوق برنامه دانشجویان نیازمند مدیریت فعالیت های فوق برنامه است. غنی سازی فعالیت های فوق برنامه، در راستای تقویت هویت دینی، ملی و فرهنگی و توسعه آگاهی های دانشجویان در عرصه های فرهنگی اجتماعی با توجه به مقتضیات سنی دانشجویان در گستره مدیریت فعالیت های فوق برنامه است. همچنین آگاهی از میزان کارائی، بهره وری و اثربخشی فعالیت های فوق برنامه دانشگاه ها، به برنامه های نظامدار و قاعده مند نظارت، کنترل، ارزشیابی و تحقیق نیازمند است (عارفی و همکاران، ۱۳۹۲).

اثرات و فواید فوق برنامه:

فعالیت های فوق برنامه مجموعه تلاشی هایی است که از ناحیه ی نوجوانان با برنامه ریزی و نظارت مربیان صورت می گیرد تا استعداد های فردی و اجتماعی افراد که به شکل بالقوه در نهاد آنان پنهان است آشکار گردد و بر توانمندی آنان بیفزاید و از

سوی دیگر با کسب مهارت های زندگی در جهت شرکت فعال در زندگی اجتماعی آماده گردند تا بتوانند ضمن ادامه ی حیات برای خود و دیگران مفید بوده و اثرات مثبت در زندگی جمعی داشته باشند. محتوای مذکور دارای دو بعد فردی و جمعی است. در بعد فردی اساس رشد فرد مبتنی بر آموزش ها و فعالیت هایی است که جنبه ی ذوق، هنر و غیره دارد که فرد به تنهایی با آن درگیر است و ضمن آشنایی با مفاهیم و اصول، در پویایی خویش می کوشد، در بعد جمعی فرد خود را در رابطه با دیگران می بیند و با کسب مهارت های زندگی که عبارت اند از مجموعه توانایی ها که زمینه ی سازگاری و رفتار مثبت و مفیدی را فراهم می آورند. این توانایی ها فرد را قادر می سازند مسئولیت های نقش اجتماعی خود را بپذیرند و بدون لطمه زدن به خود و دیگران با خواسته ها، انتظارات و مشکلات دیگران به شکل مؤثری برخورد نمایند (رئیس منشادی، علوی لنگرودی و زندوانیان، ۱۳۹۶).

فعالیت های مکمل و فوق برنامه برخاسته و برآیند نیاز جامعه است؛ نیازی که برنامه درسی رسمی به دلایل مختلف قادر به پاسخگویی آن نیست. "کم توجهی به ویژگی های دانش آموزان و دانشجویان به ویژه توانایی ها و استعداد های بالقوه آن ها سبب کاهش اثربخشی برنامه ها، فعالیت ها و تلاش های معلمان و مربیان در فرایند تعلیم و تربیت بوده که نتیجه آن تزلزل جایگاه تربیتی نظام آموزشی در جامعه است". فعالیت های امور فرهنگی و فوق برنامه در دانشگاه های ایران یکی از اساسی ترین اموری است که در جهت ارتقاء سطح فکری و فرهنگی دانشجویان، به فعالیت های ویژه ای که در طول مقاطع تحصیلی به همراه فعالیت های رسمی آموزشی به آن اهتمام ورزیده می شود و مسئولین کشور و دانشگاه ها اهمیت زیادی برای این فعالیت ها قائل هستند و معتقدند جهت پرورش روحی و فکری دانشجویان می باید برنامه های امور فرهنگی و فوق برنامه هر چه بیشتر غنی تر شود تا دانشجویان با شوق و رغبت بیشتری به سمت این نوع فعالیت ها سوق داده شوند (رئیس منشادی، علوی لنگرودی و زندوانیان، ۱۳۹۶).

برخی از اثرات فعالیت های فوق برنامه بر برنامه های درسی و تحصیلی دانشجویان عبارتند از:

- ۱- کمک به رشد دانشجویان در ابعاد مختلف شخصیت (بعد عقلانی، عاطفی، اجتماعی، بدنی و اخلاقی)
- ۲- به عنوان مکمل برنامه های درسی و تحصیلی رسمی و بهره مندی از اوقات فراغت به نحو مطلوب
- ۳- فراهم شدن موقعیت های متنوع برای بروز و رشد استعدادها و توانایی ها
- ۴- تقویت قوه ابتکار و خلاقیت دانشجویان در زمینه های نوآوری های آموزشی و فرهنگی
- ۵- تقویت مهارت ها و صلاحیت ای حرفه ای دانشجویان
- ۶- پاسخ به تمایلات و نیازهای متنوع دانشجویان در کنار برنامه های درسی رسمی
- ۷- پرورش مهارت های فکری و کسب فرصت های تجربی گسترده تر به وسیله خود دانشجویان
- ۸- ایجاد شادابی و نشاط و تحرک و پویایی بیشتر در دانشجویان و فضای مراکز تربیت معلم
- ۹- بهره مندی بیشتر از امکانات و تکنولوژی نوظهور در افزایش توانمندی های دانشجویان و بروز کردن دانش و مهارت های آنان

۱۰- فراهم نمودن فرصت و امکانات فعالیت های جمعی و تمرین مهارت های اجتماعی (همکاری، سازگاری اجتماعی، مخالفت و توافق)

۱۱- تقویت منابع فکری و اعتقادی دانشجویان به روش غیر مستقیم (عشیری و حسن پور بریجانی، ۱۳۹۴).

در واقع مشارکت در فعالیت های فوق برنامه به نظر می رسد که فراگیر را در برابر بسیاری از رفتارهای منفی محافظت می کند، اما اثرات و پیامدهای مشارکت بستگی به عوامل متعددی همچون ساختار، ماهیت، نوع فعالیت، پیشینه دانشجویان دارد، فعالیت هایی که به وسیله دانشگاه نظارت و کنترل نمی شوند، می تواند منجر به مشکلات رفتاری متعددی شود (فریدرکز، ۲۰۰۶). تحقیقات متعددی نشان داده اند که مشارکت در فعالیت های اجتماعی همچون مراسم مذهبی، ارائه خدمات عمومی و اجرای فعالیت های هنری و مشارکت در ورزش های گروهی موجب کاهش مصرف الکل می شود (روس-کراسونر و همکاران، ۲۰۰۶؛ فریدرکز و اکسلز، ۲۰۰۶، ۲۰۰۵؛ اکسلز و باربر، ۱۹۹۹؛ شیلتنس، ۱۹۹۱).

مطالعه پیامدهای مشارکت در فعالیت های فوق برنامه بر فراگیران اعم از بین فردی، توسعه ای، علمی و دانشگاهی بسیار پیچیده و سخت است، چراکه به طور همزمان می توانند در یک سیستم زیست شناختی فراگیران رخ دهند. از این رو، تأکید پژوهش های اخیر در خصوص فعالیت های فوق برنامه در جهت درک متغیرهای تعدیل گر است که کمیت و کیفیت فعالیت های فوق برنامه و پیامدهای آن را تحت تاثیر قرار می دهند (روس-کراسونر، ۲۰۰۹) (عارفی و همکاران، ۱۳۹۲).

فعالیت های فرهنگی در دانشگاه ها، در شکل درست آن، به علت دارا بودن ویژگی هایی از قبیل موارد ذیل، زمینه مناسب را برای توسعه فرهنگی و به تبع آن توسعه همه جانبه برای فرد، دانشگاه و جامعه، فراهم می کنند:

- ۱- ایجاد زمینه برای پرورش استعدادها و توانایی های بالقوه دانشجویان؛
 - ۲- ایجاد علاقه به محیط دانشگاه؛
 - ۳- ایجاد زمینه برای تجربه مشارکت و کار گروهی؛
 - ۴- ایجاد زمینه برای تمرین مسئولیت پذیری و پاسخگو بودن در قبال وظایف محوله؛
 - ۵- ایجاد زمینه برای آشنایی با معضلات فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و ... جامعه از نزدیک؛
 - ۶- ایجاد علاقه در دانشجویان برای حل مسائل و معضلات دانشگاه و جامعه؛
 - ۷- تمرین برنامه ریزی و مدیریت فعالیت ها؛
 - ۸- تقویت آزاداندیشی و پرهیز از مطلق انگاری در دانشجویان؛
 - ۹- تقویت روحیه نظم و احترام به حقوق دیگران؛
 - ۱۰- بالا بردن قدرت تحمل در برخورد با ناملایمات؛
 - ۱۱- بالا بردن قدرت ابتکار و خلاقیت در برخورد با موقعیت های پیش بینی نشده و غیر منتظره (نیستانی و رامشگر، ۱۳۹۲).
- از کاربردهای مورد انتظار در بخشی از برنامه های درسی غیر رسمی و مشخصات فوق برنامه یا فرهنگی است. وجه مشترکی که برای تمامی این کارکردها می توان در نظر گرفت "آماده سازی مخاطبان برای زندگی فردی و اجتماعی" است (مزینانی و همکاران، ۱۳۹۶). به طور کلی فعالیت های فوق برنامه نقش مهمی را در زندگی دانشجویان ایفا می کنند و زمان و هزینه زیادی به این فعالیت ها اختصاص داده می شود (فروزنده، درینی، تاب و صیدی، ۱۳۹۰). حضور مداوم چند میلیون جوان فکور، پر انرژی و مستعد یادگیری در پهنه آموزش ها سرمایه بسیار ارزنده و گرانبهایی است که در اختیار وزارتخانه های آموزش و پرورش و فرهنگ و آموزش عالی است (همان منبع).

اهداف پژوهش:

برخی از اهداف فعالیت های فوق برنامه عبارتند از: درونی سازی و تعمیق مفاهیم یادگیری و کاربرد آن در زندگی واقعی و روزمره، غنی سازی برنامه درسی با تأکید بر اهداف محلی، منطقه ای و جهانی، بهسازی و روز آمد کردن فرآیند یاد دهی-یادگیری، بستر سازی جهت توجه به تفاوت های فردی دانش آموزان و پرورش استعداد های خاص آنان، ایجاد زمینه به منظور توسعه مهارت های زندگی (سلیمی، ۱۳۸۹). به اعتقاد (نیستانی و رامشگر، ۱۳۹۲) عناوین ذیل می تواند تا حد زیادی بیانگر ارزش و هدف توجه به فعالیت های فرهنگی دانشگاه ها باشد:

- ۱- افزایش نقش دانشگاه ها در عمق بخشیدن و اعتلای فرهنگ و تقویت هویت فرهنگی؛
- ۲- نوآوری و نوسازی در فرهنگ و مناسبات اجتماعی؛
- ۳- پرورش خلاقیت ها و استعدادهای فرهنگی دانشجویان؛
- ۴- زمینه سازی برای توسعه مهارت ها و توانایی های فکری و فرهنگی دانشجویان؛
- ۵- کمک به برنامه ریزان آموزشی و پژوهشی در تربیت نیروهای خلاق، کارآفرین و مسئولیت پذیر؛
- ۶- ایجاد پویایی، تحرک و انعطاف در نظام آموزش عالی.

در خصوص اهداف فعالیت های فوق برنامه اتفاق نظر وجود ندارد. پژوهشگران به اهداف جسمانی، عقلانی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، اخلاقی، دینی، عاطفی، سیاسی (ملکی، ۱۳۸۵)، فراهم ساختن انگیزه ها و محرک های لازم برای داوطلبان در جهت ادامه رشد و تکامل طبیعی و سالم، امکان کسب دانش و مهارت های ضروری و ارزش های مطلوب برای بهره مندی از زندگی سالم اجتماعی اشاره کرده اند (احمدی، ۱۳۸۴). فعالیت های فوق برنامه دانشگاه ها دارای اهدافی همچون سلامتی و نشاط، کاهش فشار های روانی، آمادگی جسمانی، ارتباط اجتماعی، توسعه دوستی ها و فرصت های رهبری است و در نهایت متمایل نمودن دانشجویان به طرف فعالیت های ورزشی که آنها بتوانند سبک زندگی فعال بعد از فارغ التحصیلی ادامه دهند (رادمرد، مهدی پور و خطیبی، ۱۳۹۵).

به گفته باطنی (۱۳۸۴) اهداف فوق برنامه: شامل اهداف فرهنگی، اخلاقی و تربیتی، عقیدتی- سیاسی، آموزشی، مهارت آموزی های ویژه، علمی، تخصصی و حرفه ای، نظامی، سیاسی، شناسایی استعدادها و توانایی مخاطبان و اهداف ترکیبی (ترکیبی از اهداف فوق) است. در مجموع می توان اهداف فعالیت های فوق برنامه را تقویت ابعاد فردی، ابعاد اجتماعی و شهروندی، تقویت ابعاد معنوی، تقویت روحیه کار و کارآفرینی، تقویت دانش سیاسی، تقویت دانش اقتصادی، تقویت فناوری اطلاعات و ارتباطات، تقویت دانش افراد در خصوص آشنایی با فرهنگ ها، میراث فرهنگی، ادیان، موضوع چند فرهنگی، زبان ها، گویش ها و تقویت احترام به طبیعت و محیط زیست دانست (صادقی و بهمن آبادی، ۱۳۹۷).

فعالیت های فوق برنامه به طور کلی فعالیت هایی را با نقش مکمل کلاس های آموزش سنتی آموزش می آموزند. محدود کردن دامنه آنها دشوار است. می توان به تورها و بازدید از موزه ها، سینما ها، تئاترها، اپرا، باله، تورها و بازدید از موسسات دولتی و یا سایر اهداف مورد علاقه جامعه، مراجعه به مدارس دیگر، فعالیت های هنری، سرگرمی، کلوپ های موضوعی و تیم ها اشاره کرد. فعالیت های ورزشی می تواند با روزنامه یا رادیو مدرسه، فعالیت های مربوط به حفاظت از محیط زیست یا فعالیت های مربوط به کنسول های دانشجویی مرتبط باشد. فعالیت های خارج از برنامه برای تکمیل آموزش کودک از طریق یک رویکرد جذاب، ادامه کار در کلاس است که باید توسط آن تعمیق دانش و آموزش دانش آموزان دنبال شود (ماریا سابوا، مورشیانو، ۲۰۱۴).

تدوین فعالیت های فوق برنامه:

مشکل اصلی برنامه های ارائه شده برای دانشجویان از سوی دانشگاه ها فقدان تنوع این برنامه ها است. درواقع در تدوین این برنامه ها به اختلاف فرهنگی، سنی و علایق گروه های مختلف توجه نشده و سعی شده نسخه ثابتی برای جوانان پیچیده شود چنین نگاهی به مسئله فراغت شکل گیری برنامه ضعیف و نامنصف و متمرکز است که عملاً توانایی جلب توجه استفاده کنندگان را نخواهد داشت (موسوی فرد، اسمعیلی و جوادی پور، ۱۳۹۰). در برخی از دانشگاه ها و دانشکده ها دانشجویان فقط در یک حوزه خاصی از امور فرهنگی و فوق برنامه ها اقدام به فعالیت می کنند که این امر ناشی از گرایش رشته هایی است که در آن دانشگاه ها تدریس می شود و یا اساتیدی که با گرایش فکری خاصی مشغول به تدریس می باشند. مثلاً دانشگاه تهران و امیرکبیر عمدتاً در زمینه مسایل سیاسی در فعالیت های فوق برنامه مشارکت می کنند ولی برخی دیگر از دانشگاه ها و دانشکده ها در بیشتر مسایل فرهنگی و فوق برنامه ها از قبیل سخنرانی ها و میتینگ ها، فعالیت های هنری، مذهبی، علمی و یا فعالیت های تفریحی برنامه های قابل توجهی دارند و مشارکت دانشجویان در این قبیل برنامه ها و فعالیت ها با توجه به زمینه های اقتصادی و اجتماعی یا فرهنگی شان متفاوت است (حسینی مفتاح و همکاران، ۱۳۹۰).

^۱Maria Sabo

^۲Mureşianu

مشارکت در فعالیت های امور فرهنگی و فوق برنامه ها یعنی، حضور ارادی دانشجو جهت بهره برداری یا ایفای نقشی در فعالیت های مورد تعیین شده در برنامه های اجرایی از سوی واحد امور فرهنگی یا فوق برنامه ها در دانشگاه هاست. در دانشگاه علوم اقتصادی از عمده برنامه های فرهنگی و فوق برنامه که اجرا می گردد، عبارتند از:

۱- امور کانون های فرهنگی

۲- همایش های دانشجویی

۳- نشریات دانشجویی

۴- امور بانوان

۵- فعالیت های هنری

۶- پرورش افکار و باورهای نو (پابنو)...

۷- فعالیت های کانون یارگیران

۸- کانون های علمی (همان منبع).

فعالیت های فوق برنامه از یک سو با علائق فراگیران سرو کار دارد و از سوی دیگر با ایجاد تنوع در برنامه روزانه می تواند شادابی و عمق یادگیری بهتری را فراهم کند (صادقی و بهمن آبادی، ۱۳۹۸). بیشتر نظام های آموزش و پرورش کشورهای دنیا، انواعی از فعالیت های فوق برنامه را کم و بیش به شیوه های مختلف اجرا می کنند و به اهمیت و ارزش بالای آن اذعان دارند و بر تاثیر آن در تقویت مهارت های زندگی، جامعه پذیری، افزایش میزان مهارت های اجتماعی، رشد شخصیت روانی-عاطفی، دانش افزایی، رشد شکوفایی استعدادها و ... معتقد و معترفند (شفاعی بجستانی، عارفی و موسی پور، ۱۳۸۷).

کارکردها و انتظاراتی که از اجرای برنامه درسی غیر رسمی وجود دارد متنوع و مختلف است چرا که زمینه مندی و زمان مندی آنها بیشتر از برنامه های رسمی است. بیان احساسات، خوب دیدن، درک محیط پیرامونی، توانایی کلامی، رشد عاطفی و اجتماعی، تفکر واگرا، طرح اجرای مسائل، آموزش کارگروهی، کاربردهای درمانی، طرح مسائل زندگی (کیومرثی، ۱۳۸۹، ص. ۳۷-۴۸)، یادگیری رفتارهای اجتماعی (شعاری نژاد، ۱۳۶۶، ص. ۵۹)، ایجاد پلی بین برنامه های درسی رسمی و یادگیری های واقعی زندگی (کر ، ۲۰۰۹)، ایجاد فرصت هایی^۱ برای یادگیری مهارت های اجتماعی، مهارت های فیزیکی و نیازهای فردی (جفوستر ، ۱۹۲۵)، از کاربردهای مورد انتظار در بخشی از برنامه های^۲ درسی غیر رسمی و مشخصات فوق برنامه یا فرهنگی است. وجه مشترکی که برای تمامی این کارکردها می توان در نظر گرفت "آماده سازی مخاطبان برای زندگی فردی و اجتماعی" است (مزینانی و همکاران، ۱۳۹۶).

امروزه فعالیت های فوق برنامه برای افراد با علائق متفاوت و مختلف طراحی می شود. این برنامه ها و تسهیلات امکان رهبری را برای همه دانشجویان در یک گستره وسیع، با سلاقی مختلف فراهم می آورد. این برنامه ها از نظر ساختار اجرایی، منطقه جغرافیایی، نوع و محدوده شرکت دانشجویان و میزان دسترسی به امکانات و فرهنگ و سنت هر منطقه متفاوت است (قطبی کریمی، تاجیک اسماعیلی و شریعتمداری، ۱۳۹۱). برنامه ریزی امور فوق برنامه دانشجویان از تربیت بدنی، بازی های پر تلاش و انواع ورزش های متداول آغاز شد. گسترش روزافزون آن نقاشی، نمایش، شعر، موسیقی و برنامه های سیاحتی و زیارتی را در بر گرفته است (فروزنده و همکاران به نقل از: شوو، ۲۰۰۱). فعالیت هایی که به عنوان برنامه های فوق برنامه طبقه بندی می شوند می توانند شامل شرکت در اجتماع، برنامه های داوطلبانه، باشگاه های خاص متمرکز بر مهارت، خدمت در کمیته های دانشجویی یا انجام کارآموزی غیر اجباری، سفر یا سفرهای میدانی باشند (نیا، ۲۰۱۷).

^۱Kerr

^۲Jfoster

روش پژوهش:

در این مطالعه مروری مقالات منتشر شده در ارتباط با برنامه درسی فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان، مورد بررسی قرار گرفتند و اطلاعات بدست آمده از مقالات مذکور استخراج و ثبت شد و در نهایت یک جمع بندی کلی از مطالب بدست آمده از مقالات انجام شده، ارائه گردید. جامعه آماری پژوهش شامل تحقیقات انجام شده در حوزه برنامه درسی فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان بوده است.

یافته ها:

با توجه به مرور مقالات فوق برنامه و یافته های مطالعات انجام شده و بررسی چکیده و نتایج مقالات و پژوهش های انجام شده تحت عنوان برنامه درسی فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان، موارد ذیل در جدول (۱) بدست آمده است:

جدول شماره ۱- مقالات مرتبط با برنامه درسی فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان

ردیف	عنوان پژوهش	نویسندگان	سال	یافته ها
۱	طراحی و اعتباربخشی الگوی برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه تربیت معلم رشته آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان	تیمورنیا، امام جمعه، احمدی، نصری	۱۳۹۹	دستیابی به حیات طیبه و پرورش انسان متعادل و رشد همه جانبه، تکمیل هویت مشترک و اختصاصی، داوطلبانه و اختیاری، تنوع فعالیت ها، تجربه در محیط واقعی، تلفیق با برنامه های درسی، همکاری با سازمان ها و جوامع محلی ملی، انعطاف پذیری، تمرکز زدایی و...
۲	بررسی نقش فعالیت های فوق برنامه فرهنگی-اجتماعی در مسئولیت پذیری اجتماعی و سلامت اجتماعی دانشجویان دانشگاه خوارزمی	یزدانی، کیان، ا یزانلو	۱۳۹۸	وجود رابطه مثبت و معنادار بین متغیر مسئولیت پذیری اجتماعی و فعالیت های فوق برنامه فرهنگی-اجتماعی
۳	سنجش آثار برنامه درسی غیر رسمی دانشگاه فرهنگیان در تحقق رسالت تربیت معلم	موسی پور، فلاحتی، مزیانی	۱۳۹۶	هم سو بودن برنامه درسی غیر رسمی دانشگاه فرهنگیان، با کارکردهای مورد انتظار، دریافت و تجربه توانمندی لازم دانشجو معلمان فعال در این برنامه ها برای تحقق کارکردهای یادشده به شیوه های محسوس و نامحسوس یا مستقیم و غیر مستقیم
۴	فعالیت های فوق برنامه دانشگاه فرهنگیان و بررسی نقش آن در چگونگی گذراندن اوقات فراغت دانشجویان	عرفان عشیری و حسن پور بريجانی	۱۳۹۴	موظف بودن مراکز یا موسسات تربیت معلم به منظور کردن و جدی شمردن فعالیت های فوق برنامه در برنامه درسی خود
۵	بررسی رابطه مشارکت دانشجویان دانشگاه خوارزمی (تربیت معلم) در فعالیت های فوق برنامه با پیشرفت تحصیلی و ارائه شاخص های پیشنهادی الگو برای برنامه مطلوب	قطبی کریمی، شریعتمداری، تاجیک اسماعیلی	۱۳۹۱	وجود رابطه معنادار فعالیت های فوق برنامه با پیشرفت تحصیلی دانشجویان تربیت معلم
۶	بررسی تطبیقی فعالیت های فوق برنامه در تربیت معلم استرالیا،	موسی پورمیاندهی	۲۰۱۹	با توجه به یافته ها، توجه برنامه ریزان آموزشی دانشگاه فرهنگیان و وزارت آموزش و پرورش باید به این نکته معطوف

آلمان و ایالات متحده امریکا: درس هائی برای ایران	پیروندیزی گلین مقدم	گردد که فعالیت های فوق برنامه یکی از بهترین، جذاب ترین و غیرمستقیم ترین روش های پرورش تربیت نسل جوان معلمان است
---	------------------------	---

دستیابی به حیات طیبه و پرورش انسان متعادل و رشد همه جانبه، تکمیل هویت مشترک و اختصاصی، داوطلبانه و اختیاری، تنوع فعالیت‌ها، تجربه در محیط واقعی، تلفیق با برنامه‌های درسی، همکاری با سازمان‌ها و جوامع محلی ملی، انعطاف پذیری، تمرکز زدایی و... وجود رابطه مثبت و معنادار بین متغیر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و فعالیت‌های فوق برنامه فرهنگی- اجتماعی، هم سو بودن برنامه درسی غیر رسمی دانشگاه فرهنگیان، با کارکردهای مورد انتظار، دریافت و تجربه توانمندی لازم دانشجو معلمان فعال در این برنامه ها برای تحقق کارکردهای یادشده به شیوه های محسوس و نامحسوس یا مستقیم و غیر مستقیم، موظف بودن مراکز یا موسسات تربیت معلم به منظور کردن و جدی شمردن فعالیت های فوق برنامه در برنامه درسی خود، وجود رابطه معنادار فعالیت های فوق برنامه با پیشرفت تحصیلی دانشجویان تربیت معلم، با توجه به یافته ها، توجه برنامه ریزان آموزشی دانشگاه فرهنگیان و وزارت آموزش و پرورش باید به این نکته معطوف گردد که فعالیت های فوق برنامه یکی از بهترین، جذاب ترین و غیرمستقیم ترین روش های پرورش تربیت نسل جوان معلمان است.

نتیجه گیری:

در بررسی بعمل آمده، اولین نکته بحث برانگیز تعریف فعالیت فوق برنامه است. آنچه بدیهی است فعالیت فوق برنامه از پس نقصان های آموزش رسمی سربرمی آورد تا فاصله میان آموزش و نیازهای چند بعدی انسان را پر نماید. اما دو شاخص در این تعاریف مشخص نیست :

۱- فعالیت فوق برنامه تا چه میزان از آموزش رسمی استقلال دارد؟

۲- مسئولیت افراد در قبال این فعالیت ها چگونه است؟

بسیاری از تعاریف گمان می کنند که افراد در برنامه های فوق برنامه ارزیابی نمی شوند بنابراین مسئولیت جدی ندارند. این برداشت اشتباه است چرا که مسئولیت افراد در فوق برنامه آنچیزی است که مسئولیت اجتماعی نامیده می شود و با وظیفه تفاوت دارد. هیچکدام از این تعاریف بر روی مسئولیت اجتماعی تاکید ندارند و بنابراین تعریف ناقصی را ارائه می دهند. از طرف دیگر فعالیت فوق برنامه هنوز هم فرایندی از بالا به پایین تصور می شود. در صورتی که بسیاری از فعالیت های فوق برنامه در دانشگاه ها مانند فعالیت های کانون های فرهنگی در دهه ۸۰ بر اساس یک چارچوب تعیین شده از سمت دانشگاه اما توسط خود دانشجویان تنظیم می شد. برگزاری جشنواره های تابستانی فلسفه و اقتصاد در دانشگاه های صنعتی و حضور اساتید برجسته علوم انسانی در دانشگاه های مهندسی موید این نکته است.

یکی از نکاتی که در تحقیقات اصلا به آن اشاره ای نشده است نحوه شکل گیری تفکر فعالیت های فوق برنامه در دانشگاه است. متأسفانه در هیچ کدام از این تحقیقات، نحوه ارتباط شکل گیری فوق برنامه با قدرت اعضا و گروه های مختلف در دانشگاه ها بررسی نشده است. به همین علت در دانشگاه های ما یک نوع تفکر خاص فقط با تاکید بر یک سری شاخص ها می تواند برنامه فوق برنامه ای را تدوین کند که در عمل با آموزش رسمی تفاوتی ندارد. در پژوهش های نویسندگان داخلی اصلا توجهی به درونزا بودن فعالیت های فوق برنامه نشده است. فعالیت های فوق برنامه تنها تجویزی از بالا به پایین نیستند. بلکه آن ها از دورن اجتماع های دانشگاهی شکل می گیرند. برای مثال انجمن های علمی و یا صنفی با گرایش های خاص فعالیت های مرتبط با خود را ایجاد می کنند. ممکن است دانشگاه تصمیم بگیرد که روی یک انجمن یا فعالیت سرمایه گذاری ویژه ای انجام دهد اما هیچکدام از پژوهش ها نتوانستند موفقیت این طرح ها را بررسی کنند.

بر طبق پژوهش های مطالعات شده می توان نتیجه گرفت آن برنامه ای که از درون اجتماع های دانشجویی نضج نیافته باشد نمی تواند دانشجویان را به خود جذب کند و عملاً تنها به هدر رفتن بودجه می انجامد. عدم دقت نظر به مسئولیت اجتماعی، تعریف و تامل بر روی این مفهوم و چگونی شکلی گیری آن میان دانشجویان عملاً به پژوهش هایی انجامیده است که نتیجه ای جز تدوین فوق برنامه تجویزی نداشته اند. همانطور که مشاهده شده بسیاری از نظریه ها تنها به موفقیت و نقش فوق برنامه در کاهش مخاطرات اجتماعی اختصاص یافته بود. اما هیچکدام به بررسی تمایل دانشجویان به فوق برنامه اختصاص نیافته بود. آنچه برای ما اهمیت دارد، تدوین برنامه به گونه ای است که نقش دانشجویان افزایش یابد تا میزان مشارکت دانشجویان در فعالیت های فوق برنامه افزایش یابد.

بنابراین لازم است برای رفع کاستی ها و نارسائیهای برنامه درسی، به علاقه و استعداد دانشجو معلمان توجه کافی شده و فعالیت های فوق برنامه برای اجرا در نظر گرفته شود. کم کردن سختی آموزش و فراهم نمودن فرصت استراحت برای دانشجویان تنها هدف برنامه درسی فوق برنامه نیست بلکه اهمیت و ارزش این فعالیت ها در کسب و توسعه تجربیات تربیتی است و بخشی از فرایند تعلیم و تربیت می باشد. باز و منعطف بودن فعالیت های فوق برنامه شرایط را برای خلق موقعیت های متنوع تربیتی فراهم نموده است. به همین دلیل، مدیران، برنامه ریزان و متولیان برنامه درسی فوق برنامه باید به نیازها، شخصیت و علایق دانشجومعلمان، استفاده از کارشناسان و صاحب نظران، شرکت دادن مخاطبان در تصمیم گیری ها، برنامه ریزی ها و اجرای برنامه ها، به روز بودن و توانایی متولیان در برقراری ارتباط موفق با جوانان، میزان تأثیر گذاری فعالیت های فوق برنامه در دانشگاه فرهنگیان توجه نمایند. فعالیت های فوق برنامه دسته بندی خاصی ندارند و با توجه به نظریه ها و عناصر فوق برنامه معرفی شده باید طبقه بندی جدیدی از فعالیت فوق برنامه ترسیم نمود. بنابراین طبقه بندی زیر برای انواع برنامه درسی فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان پیشنهاد می گردد.

جدول شماره ۲- طبقه بندی انواع برنامه درسی فوق برنامه برای دانشگاه فرهنگیان

نوع فعالیت	عنوان فعالیت	گروه ها و نهاد ها
سیاسی	برگزاری میتینگ ها و همایش ها	انجمن های اسلامی و بسیج دانشگاه
اقتصادی	دوره های آشنایی با مشاغل ، دوره های سرمایه گذاری، جشنواره های کسب و کار	شورای های صنفی
علمی	کلاس های نرم افزارهای آموزشی و دوره های مهارت یابی	انجمن های علمی
فرهنگی هنری	دوره های هنری و کتابخوانی	کانون های فرهنگی
مسئولیت اجتماعی	مشارکت در طرح های محیط زیستی	بدون متولی و پراکنده

پیشنهادهای کاربردی زیر می تواند اثرات سازنده برنامه درسی فوق برنامه را در دانشگاه فرهنگیان بهبود بخشد.

- طراحی، اجرا و ارزشیابی فعالیت های فوق برنامه
- برنامه ریزی بلند مدت برای فعالیت های فوق برنامه
- مشارکت دادن دانشجویان، اساتید و کارکنان در تدوین هدف ها و برنامه ریزی های فعالیت های فوق برنامه
- به روز شدن فعالیت های فوق برنامه
- ادغام برنامه های درسی رسمی و فعالیت های فوق برنامه در جهت رشد حرفه ای دانشجومعلمان
- برگزاری کرسی های آزاد اندیشی و جلسات هم اندیشی
- تدوین شاخص های کیفی و کمی مناسب برای سنجش فعالیت های فوق برنامه
- برگزاری کارگاه های آموزشی، سمینارها و همایش ها
- متناسب بودن علاقه و استعداد و نیاز دانشجویان با اجرای فعالیت های فوق برنامه.

بر اساس یافته ها، پیشنهاد می شود که دست اندرکاران فرهنگی دانشگاه ها، به برنامه ریزی و برگزاری بهتر فعالیت های فوق برنامه توجه بیشتری داشته باشند و تنوع برنامه ها و مشارکت دانشجویان در این گونه فعالیت ها را ارتقا دهند.

منابع و مأخذ:

۱. احمدی، فاطمه (۱۳۸۴). یادگیری و فعالیت های مکمل و فوق برنامه. مجموعه مقالات برگزیده همایش تبیین جایگاه فعالیت های مکمل و فوق برنامه. وزارت آموزش و پرورش، معاونت آموزش و پرورش عمومی. تهران: رسانه تخصصی .
۲. اساسنامه دانشگاه فرهنگیان (۱۳۹۰). وبگاه دانشگاه فرهنگیان www.cfu.ac.ir:
۳. الماسی، حجت اله، زارعی زوارکی، اسماعیل، نیلی، محمد رضا، دلاور، علی (۱۳۹۶). ارزشیابی برنامه درسی کارورزی چهار در دانشگاه فرهنگیان براساس مدل ارزشیابی هدف محور تایلر. فصلنامه علمی پژوهشی تدریس پژوهی؛ (۵) ۱.
۴. امراله، امید، حکیم زاده، رضوان (۱۳۹۳). بررسی تطبیقی نظام ارزیابی کیفیت برنامه درسی تربیت معلم در کشورهای کره جنوبی، انگلستان و ایران. دوفصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی؛ (۵) ۹: ۲۵-۷.
۵. باطنی، محمد علی (۱۳۹۴). نقش فعالیت های مکمل و فوق برنامه ها (اردوها، گردش های علمی، تفریحی) در توسعه و تقویت مهارت های زندگی، دانش افزایی و بهداشت روانی دانش آموزان. مجموعه مقالات برگزیده همایش تبیین جایگاه فعالیت های مکمل و فوق برنامه، وزارت آموزش و پرورش، معاونت آموزش و پرورش عمومی. تهران: رسانه تخصصی.
۶. تیمورنیا، مهین، امام جمعه، سید محمدرضا، احمدی، غلامعلی، نصری، صادق (۱۳۹۹). طراحی و اعتباربخشی الگوی برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه تربیت معلم رشته آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان. پایان نامه دکتری تخصصی (PHD)، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، دانشکده علوم انسانی. استاد راهنما: سیدمحمدرضا امام جمعه استاد مشاور: غلامعلی احمدی استاد مشاور: صادق نصری.
۷. حاجی آقالو، عباس، آقازاده، محرم (۱۳۸۳). راهنمای تهیه فعالیت های مکمل و فوق برنامه. تهران: انتشارات ملاسسه فرهنگی منادی تربیت.
۸. حسینی مفتاح، سید محمود، ودیعه، ساسان، معدنی، سعید (۱۳۹۰). تأثیر پایگاه اقتصادی و اجتماعی دانشجویان بر میزان مشارکت در فعالیت های امور فرهنگی و فوق برنامه (دانشگاه علوم اقتصادی). پایان نامه کارشناسی ارشد گرایش جامعه شناسی.
۹. درویشی، لیلا، صید محمدی، فاطمه، درویشی، پیمان (۱۳۹۴). جایگاه فوق برنامه در نظام برنامه درسی آموزش و پرورش، اولین همایش ملی راهکارهای توسعه و ترویج علوم تربیتی، روانشناسی، مشاوره و آموزش در ایران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین تهران.
۱۰. رادمرد، کریم، مهدی پور، عبدالرحمن، خطیبی، امین (۱۳۹۵). بررسی کیفیت خدمات ورزشی دانشگاه شهید چمران اهواز از دیدگاه دانشجویان با تاکید بر فعالیت های فوق برنامه.
۱۱. رئیس منشادی، بی بی رباب، علوی لنگرودی، سید کاظم، زندوانیان، احمد (۱۳۹۶). طراحی برنامه درسی فعالیت های فوق برنامه ویژه دوره اول متوسطه. پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی .
۱۲. سلیمی، سرگروه آموزشی کلاس دوم ابتدائی شهرستان بوشهر. (۱۳۸۹) <http://salimi-edu.blogfa.com/>
۱۳. شریفی نجف آبادی، رسول (۱۳۹۷). مقایسه تطبیقی برنامه های درسی تربیت معلم قدیم با دانشگاه فرهنگیان، رشد آموزش جغرافیا؛ ۳۳ (۱).
۱۴. شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۶۶). نقش فعالیت های فوق برنامه در تربیت نوجوانان. تهران: اطلاعات. ص ۵۲.

۱۵. عمیدی مظاهری، مریم، کرباسی، مجتبی، مصطفوی دارانی، فیروزه (۱۳۹۰). چالش های فعالیت های فرهنگی، اجتماعی و تربیتی در دانشگاه علوم پزشکی اصفهان. مدیریت اطلاعات سلامت؛ ۸ (۸): ۱۱۷۹-۱۱۹۰.
۱۶. شفاعی بجستانی، مسعود، عارفی، محبوبه، موسی پور، نعمت الله (۱۳۸۷). بررسی وضعیت اجرا و اثربخشی فعالیتهای فوق برنامه ی مدارس دوره راهنمایی شهر بجستان از دیدگاه ذی ربطان در سال تحصیلی ۸۶-۸۵. دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته برنامه ریزی درسی.
۱۷. صادقی، علیرضا، بهمن آبادی، سمیه (۱۳۹۷). شناسایی اصول و تدوین سیاست های کلی فعالیت های مکمل و فوق برنامه در مدارس و مراکز آموزش عالی ایران. اندیشه های نوین تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناختی دانشگاه الزهراء س.؛ (۱۴)(۲).
۱۸. عارفی، محبوبه، شفاعی بجستانی، مسعود (۱۳۹۰). ضرورت نگاهی نو به فوق برنامه های درسی (با تاکید بر مدارس مناطق مرزی. مجموعه مقالات اولین همایش ملی تحول بنیادین در نظام برنامه درسی ایران.
۱۹. عارفی، محبوبه، قهرمانی، محمد، ابوالقاسمی، محمود، خرسندی یامچی، اکبر (۱۳۹۲). اثربخشی فعالیت های فوق برنامه دانشگاه شهید بهشتی. دو فصلنامه مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی؛ ۶ (۱۰): ۷۳-۴۸.
۲۰. عشیری، عرفان، حسن پور بریجانی، سکینه (۱۳۹۴). فعالیت های فوق برنامه دانشگاه فرهنگیان و بررسی نقش آن در چگونگی گذران اوقات فراغت دانشجویان. همایش ملی آموزش ابتدایی، اداره کل آموزش و پرورش استان خراسان جنوبی، دانشگاه بیرجند، انجمن مطالعات برنامه درسی ایران. دوره ۱.
۲۱. فروزنده، لطف الله، درینی، محمد ولی، تاب، محمد، صیدی، فریده (۱۳۹۰). تحلیل عوامل موثر بر مشارکت دانشجویان دانشگاه ایلام در فعالیت های فوق برنامه. فصلنامه پژوهش در نظام های آموزشی؛ ۵ (۱۲): ۶۹-۵۳.
۲۲. قطبی کریمی، فاطمه، تاجیک اسماعیلی، عزیزاله، شریعتمداری، مهدی (۱۳۹۱). بررسی رابطه مشارکت دانشجویان دانشگاه خوارزمی (تربیت معلم) در فعالیتهای فوق برنامه با پیشرفت تحصیلی و ارائه شاخصهای پیشنهادی الگو برای برنامه مطلوب. پایان نامه کارشناسی ارشد، برنامه ریزی درسی .
۲۳. کریمی، شوکت (۱۳۸۴). راهنمای تهیه فعالیت های مکمل و فوق برنامه. اصفهان: مرکز تحقیقات معلمان اصفهان.
۲۴. کوشی، زهرا، سلطانی، اصغر (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی عناصر برنامه درسی مراکز تربیت معلم ایران و هند، دانشگاه فرهنگیان. دوفصلنامه پژوهش در تربیت معلم؛ ۴ (۲).
۲۵. کیومرثی، غلامعلی (۱۳۸۹). آشنایی با نقش هنر در پیشبرد فعالیت های پرورشی مدارس و دستیابی به اهداف تربیتی. تهران: مدرسه.
۲۶. مزینانی، مهدی، موسی پور، نعمت اله، فلاحی، لیلا (۱۳۹۶). سنجش آثار برنامه درسی غیر رسمی دانشگاه فرهنگیان در تحقق رسالت تربیت معلم. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران؛ ۱۲ (۴۷): ۳۶-۱.
۲۷. ملکی، حسن (۱۳۸۵). آشنایی با فعالیت های تربیتی اجتماعی (فوق برنامه). تهران، آییژ.
۲۸. موسی پور میاندی، پری، پیروندیری، اشرف السادات، گلین مقدم، خدیجه (۱۳۹۷). بررسی تطبیقی فعالیت های فوق برنامه در تربیت معلم استرالیا، آلمان و ایالت متحده امریکا: درس هائی برای ایران، فصلنامه ایرانی آموزش و پرورش تطبیقی.
۲۹. موسوی فرد، سیده سندس، اسمعیلی، محمد رضا، جوادی پور، محمد (۱۳۹۰). مقایسه وضعیت فعالیت های فوق برنامه ورزشی در دانشگاه های آزاد تهران مرکزی و مشهد و ارائه برنامه های پیشنهادی از دیدگاه دانشجویان. پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد M.A، گرایش : مدیریت ورزشی، دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی.
۳۰. مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۶). الگوی نظری زیر نظام برنامه ریزی درسی و فناوری آموزشی. کمیته مطالعات نظری سند ملی آموزش و پرورش. تهران.
۳۱. نیستانی، محمد رضا، رامشگر، ریحانه (۱۳۹۲). نقش فعالیت های فرهنگی دانشگاهها در توسعه فرهنگی جامعه.

۳۲. یزدانی، فاطمه، کیان، مرجان، ایزانلو، بلال (۱۳۹۸). بررسی نقش فعالیت های فوق برنامه فرهنگی-اجتماعی در مسئولیت پذیری اجتماعی و سلامت اجتماعی دانشجویان دانشگاه خوارزمی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی، دانشکده روانشناسی. استاد راهنما: مرجان کیان استاد مشاور: بلال ایزانلو.

۱. Adams, Creative Problem Solving - short.ppt, Paralex Consulting. Attitudes Toward the Public Schools. Phi Delta Kappan: Bloomington, IN.2002.
۲. Barnett LA. “‘Winners’ and ‘Losers’: The Effects of Being Allowed or Denied Entry into Competitive Extracurricular Activities,” Journal of Leisure Research, 2007; 39(2): 316-3۴۴
۳. Chia, Y. M. (2005). Job offers of multi-national accounting firms: The effects of emotional intelligence, extra-curricular activities, and academic performance. Accounting Education: An International Journal. 14(1), 75–93.
۴. Eccles JS, Barber BL. Student council, volunteering, basketball, or marching band: What kind of extracurricular involvement matters? Journal of Adolescent Research, 1999; 14, 10-4۳.
۵. Fredricks JA, Eccles, JS. Participation in extracurricular activities in the middle school years: Are there developmental benefits for African American and European American youth? Journal of Youth and Adolescence, 2008; 37: 1029-1۰۴۳.
۶. Holloway J. H. Extracurricular activities: The path to academic success. Education Leadership, 2000;57(4): 1-3.
۷. Jfoster R. Extracurricular activities in the school. Retrieved from Pittsburgh. hg1.tabaar.com/Nashrie/Files/1154.doc.1390. 1925.
۸. Kerr B. Encyclopedia of Giftedness .Creativity .and Talent. A SAGE Reference Publication. ۲۰۰۹.
۹. Maria Saboa Helena, Mircea Mure ianu. Optimizing strategies for the inter-individual relationships in primary school through the extracurricular activities. The 6th International Conference Edu World 2014 “Education Facing Contemporary World Issues”, 7th - 9th November 2014. Procedia - Social and Behavioral Sciences 180 (2015) 696-701 doi: 10.1016/j.sbspro.2015.02.180. Available online at www.sciencedirect.com. 2015.
۱۰. McGaha V, Fitzpatrick J. “Employment, Academic and Extracurricular Contributors to College Aspirations,” Journal of College Admission, Spring, 2010; 22-2۹.
۱۱. Nelson IT, Vendrzyk VP, Quirin JJ, Allen RD. No, the sky is not falling: Evidence of accounting student characteristics at FSA schools.Issues in Accounting Education, 2002; ۱۷(۳): ۲۶۹– ۲۸۷.
۱۲. Nghia T.“Developing generic skills for students via extra-curricular activities in Vietnamese universities: Practices and influential factors” , Journal of Teaching and Learning for Graduate Employability, 2017; 8(1): 22–39.
۱۳. Posner GJ. Analyzing the Curriculum, 3rd edition. Black lick, Ohio, U.S.A.: McGraw-Hill Humanities Social. 2003.
۱۴. Rose-Krasnor L, Busseri MA, Willoughby T, Chalmers H. Breadth and intensity of youth activity involvement as contexts for positive development. Journal of Youth and Adolescence, ۲۰۰۶□ ۳۵: ۳۸۵–۴۹۹

۱۵. Rose-Krasnor L, Busseri MA, Willoughby T, Chalmers H. Breadth and intensity of youth activity involvement as contexts for positive development. *Journal of Youth and Adolescence*, ۲۰۰۶□ ۳۵: ۳۸۵-۴۹۹
۱۶. Rose-Krasnor L. Future directions in youth involvement research. *Social Development*, 2009; ۱۸(۲): ۴۹۷- ۵۰۹.
۱۷. Shilts L. The relationship of early adolescent substance use to extracurricular activities, peer influence, and personal attitudes. *Adolescence*, 1991; 26, 613-6۱۷.